

דף מג עמוד ב : טלטול לצורך מתשאלות על מחיצה למת

א. סתירה בדברי רב הונא.

בדף קנד עמוד ב מובאים דברי רב הונא, מהם נראה שהוא מתיר ליטול דבר לצורך דבר שאינו ניטל, ואילו אצלנו אומר רב ששת שרב הונא סובר כרב יצחק כלומר שאסור ליטול?!
הרי"ף (סו ב מדפי הרי"ף) כותב שמכיוון שרואים שם שרב הונא לא סובר כר' יצחק, אין הלכה כר' יצחק, כלומר נוטלים דבר גם לצורך דבר שאינו ניטל.

מקשה בעל המאור: והרי אצלנו בפרק כירה רואים שר' הונא כן סובר כר' יצחק, רב ששת אומר זאת בפרוש. מסביר בעל המאור, שרב הונא סובר כר' יצחק, אלא שב-קנ"ד: התיר ליטול אפילו לדבר שאינו ניטל, כי זה הפסד מרובה. (ולמרות זאת - לא פוסק בעל המאור את ר' יצחק להלכה, כי הוא דעת מיעוט, והוא רק אליבא דר' יהודה דאית ליה מוקצה, שאין הלכה כמותו).

הרמב"ן ב"מלחמות ה"י מסביר שכנראה לרי"ף הייתה גירסה אחרת בפרק כירה, ורב הונא לא סובר כר' יצחק. הוא עצמו מודה שצריך עיון בתרוץ זה.

תוס' (ד"ה "כבר") מביא את הקושיא בדעת רב הונא ומיישב שהוא סובר כר' יצחק אלא ששם מדובר בצריך למקומו ולכן התיר.

הראב"ד (מביאו הרמב"ן ב'מלחמת ה"י) מסביר שרב הונא מקבל את העיקרון של ר' יצחק, שאין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל, רק לעניין מת. וכן משמע במרדכי, שפוסק דלא כר' יצחק מחד (שיב) וכר' יצחק במת (הגהות מרדכי דף פ ע"א). לפי הראב"ד זהו פשט הביטוי "תרגמא", כלומר העמיד זאת רק במת.

הרשב"א הקשה על סברת הראב"ד:

והראב"ד ז"ל פירש כאן דהכא הכי קאמר כבר תרגמה רב הונא לשמעתיך בבבל שלא אמרו אין כלי ניטל אלא למעט צורך מת הא במקום הצלה כולן ניטלין, וזה דחוק דאדרבה התירו יותר במת מבשאר הצלות וכדאמרינן (לקמן קמב ב) לא אמרו ככר או תינוק אלא לגבי מת בלבד, ובסמוך אמר רבי יוחנן הלכה כר' יהודה בן לקיש במת, כלומר אבל בממון לא.

ב. פסק הרמב"ם והטור

ברמב"ם ובטור משמע כראב"ד, שכן הם לא פסקו את דינו של ר' יצחק 'אין דבר ניטל אלא לצורך דבר הניטל בשבת', ובכל זאת פסקו את דרישתו של רב הונא לעשות מחיצה למת בשביל חי. מקשה עליהם הבית יוסף:

יש לדקדק למה פסקו דבאין שני בני אדם ויושבים בצדו וכי הא בלאו הכי יכולין לעשות כן דהא בגמרא איתא למימרא זו אמאי דאמר רבי יצחק אין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל ואמר להו רב ששת פוקו ואמרו לרבי יצחק כבר תרגמא רב הונא לשמעתיך בבבל דאמר רב הונא עושין מחיצה למת בשביל חי ואין עושין מחיצה למת בשביל מת מאי היא דאמר רב שמואל בר יהודה וכן תני שילא מרי מת המוטל בחמה באין שני בני אדם ויושבים בצדו חס להם מלמטה זה מביא מטה ויושב וכי משמע דלמאן דאמר כלי ניטל אפילו לצורך דבר שאינו ניטל עושין מחיצה למת בשביל מת ואם כן אין צריכין שני בני אדם לישב בצדו אלא להדיא מותר לעשות בשביל מת כדרך שמותר לעשות בשביל חי וכיון דקיימא לן כמאן דאמר כלי ניטל אפילו לצורך דבר שאינו ניטל כמו שנתבאר בסימן ש"י תו לא הוה לן

למיפסק כהאי מימרא ואפשר שמטעם זה השמיטוה הרי"ף והרא"ש ואם כן יש לתמוה על הרמב"ם ועל רבינו שכתבוה! (סימן שיא)¹

קושיא זו מתגלגלת עד לאחרונים. אופן אחר של 'בשביל חי' המתיר עשית מחיצה למת נמצא במגן אברהם:

אם הוא מתירא שלא יסריח המת ויצטרכו לצאת שרי לפרוש עליו מחצלת בענין שאינו עושה אהל דהוי לצורך החיים [תוס' עירובין מד] (שיא ס"ק יח). ומביא על כך שער הציון:

ובאליה רבה משמע דבלא טעם שיצטרכו החיים לצאת מן החדר גם כן שרי בשביל המת לבד – לדין דקימא לן שלא כרבי יצחק דאמר אין כלי נטל אלא לצורך דבר הנטל (ס"ק כד). וכן הקשה החמד משה על המג"א:

במחילה מכ"ת לא דק בזה דהתוספות כתבו זה רק למ"ד אין כלי ניטל (מובא בלבושי שרד שתירץ).

ג. הערמה

לכאורה כל הסיפור עם שני בני האדם נראה כמו הערמה לא ישרה, שכן ברור שהם עושים זאת בשביל מת. יתירה מזו, גם בנוסח הדין עצמו כתוב שגם כשעושים בשביל חי זו "מחיצה למת", ומה פירוש 'עושים מחיצה למת בשביל חי'? אם היא למת, היא לא בשביל חי.

ד. סדר הדינים

לכאורה היה צריך להפוך את הסדר, ולהקדים את האיסור להיתר: 'אין עושין מחיצה למת בשביל מת, אבל עושין מחיצה למת בשביל חי'.

שאלות על ככר או תינוק

א. איך ההיתר של כיכר או תינוק מועיל?

העיקרון של ההיתר הוא לכאורה הפיכת המת לבסיס לדבר המותר. אלא שאין היתר כזה. היתר בסיס הוא כאשר הוא עצמו מותר בטלטול, אלא שנאסר מצד שמהווה בסיס לדבר האסור, וההיתר הוא כאשר מהווה בסיס לדבר המותר והאסור. אך לכאורה זה לא דומה. היתר טלטול בסיס הוא מצד שהאדם רוצה לטלטל את הבסיס המותר אלא שטלטולו כרוך בטלטול הדבר האסור, וההיתר הוא לטלטל את המוקצה הנמצא על הבסיס יחד עם הבסיס והדבר המותר.² אך כאן זה הפוך. הבסיס הוא האסור, ויכול להזיז את הדבר המותר לבדו ללא הזזת הדבר האסור! ואיך יתיר הדבר המיטלטל את בסיסו האסור? מה עוזר התינוק להזזת המת, הרי המת לא מוסיף כלום לתינוק ואין הכרח להזיז את המת כדי שיהיה אפשר להזיז גם את התינוק כמו במקרה של בסיס לדבר האסור והמותר.

ואין לתרץ שבסיס לדבר האסור הוא מוקצה בפני עצמו, שהרי גם כשניטל ממנו הדבר האסור הוא אסור בטלטול מיגו דאתקצאי, ולכן הבסיס הוא מוקצה כמו מת. ואם כן, כשם שהדבר המותר מתיר לטלטל את הבסיס המוקצה, כך הכיכר יתיר לטלטל את הבסיס המת. תירוץ זה לא נכון, כיוון שבסיס לדבר האסור והמותר, זה כאשר היה הדבר המותר ביחד עם האסור בכניסת שבת, ואז הבסיס לא נאסר. אך כאן היה רק האסור, והאדם שם על הדבר האסור דבר מותר, וכך רוצה

¹עיי"ש בתרצו, שהדרישה שהמחיצה תהיה לצורך החי איננה דין בטלטול אלא בעשיית אהל עראי, לכאורה בניגוד לפשט דברי רב ששת, שדינו של רב הונא נובע משמועתו של ר' יצחק.

²בדרך זו תירצו התוספות בד"ה 'דכ"ע' והר"ן את החילוק בין הדוגמאות שמובאות בפרק "כל הכלים" לבין מת, ששם הבסיס מותר בטלטול, ולכן זה לצורך הדבר המותר, ואילו כאן הבסיס אסור בטלטול, ולכן זה לצורך הדבר האסור (המת).

לטלטל את המוקצה, כביכול מצד שהוא בסיס לדבר המותר. אם כן איך זה מועיל להתיר לטלטל גם את המת?

ב. האם היתר זה מועיל רק למת או גם למוקצים אחרים?
מחלוקת אמוראים בדף קמב: שם נכתב שגם על ממון מותר לשים כיכר או תינוק ולטלטל, ואילו רב אשי אומר שכיכר או תינוק מועילים למת בלבד, וכן נפסק להלכה (סימן שח סעיף ה ובמשנה ברורה).

יש להבין מדוע היתר זה מועיל רק למת.

ג. לכאורה כל ההיתר הזה הוא הערמה, שכן ברור שזו דרך לטלטל את המת המוקצה.

ד. האם דווקא כיכר או תינוק או שאלו רק דוגמאות לדברים המותרים בטלטול?
בשאלה זו ישנה מחלוקת ראשונים, **הר"ן והריטב"א** סוברים שגם דבר אחר. לפי התוס' רי"ד דווקא כיכר או תינוק. וכך משמע בסתימת הגמ', שלא מצאה דוגמא לדבר מיטלטל בשביל לשים על מת אלא תינוק, שנראה די מוזר לבחור אותו למשימה זו. וכן משמע בסתימת הרמב"ם:
מת המוטל בחמה מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו, וכן אם נפלה דליקה בחצר שיש בה מת מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו, ואם אין שם ככר ולא תינוק מצילין אותו מן הדליקה מכל מקום שמא יבא לכבות מפני שהוא בהול על מתו שלא ישרף, ולא התירו לטלטל בככר או תינוק אלא למת בלבד מפני שאדם בהול על מתו. (כו כא)

כשאין ככר או תינוק הרמב"ם במפורש לא מציע לטלטל ע"י דבר אחר, אלא עובר להיתר הבא. וכן פסק השו"ע בסימן שיא.³

לכל הדעות יש להבין מדוע נקטה הגמרא דווקא בהם.

שאלות על טלטול מן הצד

א. סתירה בין הסוגיות.

כתב הרי"ף:

איתמר מת המוטל בחמה אמר רב יהודה אמר שמואל הופכו ממטה למטה ורב חיננא בר שלמיא משמיה דרב אמר מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו היכא דאיכא ככר תינוק כולי עלמא לא פליגי דשרי כי פליגי היכא דליכא מר סבר טלטול מן הצד שמיה טלטול ומר סבר לא שמיה טלטול: לימא כותנאי אין מצילין את המת מפני הדליקה אמר רבי יהודה בן לקיש שמעתי שמצילין את המת מפני הדליקה היכי דמי אי דאיכא ככר או תינוק מאי טעמא דתי"ק דאסר אי דליכא ככר או תינוק מ"ט דרבי יהודה בן לקיש דשרי אלא לאו בטלטול מן הצד פליגי דמר סבר טלטול מן הצד שמיה טלטול ומר סבר לא שמיה טלטול לא דכולי עלמא טלטול מן הצד שמיה טלטול והיינו טעמא דרבי יהודה בן לקיש מתוך שאדם בהול על מתו אי לא שרית ליה טלטול דרבנן אתי לידי כבוי דאורייתא: אמר רב יהודה בר שילא אי"ר יוחנן הלכה כרבי יהודה בן לקיש במת: שמעינן מינה דטלטול מן הצד שמיה טלטול דלא שרו ליה רבנן אלא גבי מת דלא אתי לידי איסורא דאורייתא אבל בעלמא אסור וקשיא לן הא דגרסינן בפי' כל הכלים לענין פגה שטמנה בתבן וחררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה מותר לטלטל אלעזר בן תדאי אומר תוחבין לה בכוש או בכרכר והיא נערת מאיליה אי"ר נחמן הלכה כאלעזר בן תדאי דסבר טלטול מן הצד לא שמיה טלטול ופרקינן כי אמרינן טלטול מן הצד שמיה טלטול הני מילי כגון אבנים וכיוצא בהו דאינן לצורך שבת דאסור לטלטל ממקום למקום דומיא דמת כדאמרינן התם בן שמנה חי הרי הוא

³ המשנה ברורה (שם ס"ק א), פסק שמותר להשתמש גם בדברים אחרים לצורך טלטול מת ולא דווקא כיכר או תינוק (ועיי"ש סעיף ג', ובבה"ל, שלכאורה נדחק בכדי, לפרש את השו"ע שלא ככללים הרגילים).

כאבן ואסור לטלטלו דכמת דמי אבל פגה שטמנה בתבן ופוגלה וחררה שטמנה ברמץ וכיוצא בהן
דאוכלין הן וצריך לאוכלן בשבת טלטול מן הצד בכל כי האי מילתא לא שמייה טלטול.
הרשב"א הקשה על הרי"ף:

הרב אלפסי ז"ל כתב דכי אמרינן טלטול מן הצד שמייה טלטול הני מילי כגון טלטול אבנים ומת
שהוא כאבן וכיוצא בדברים אלו, אבל טלטול אוכלין המעורבים עם דברים אסורין והוא צריך
לאוכלן בשבת כגון פגה שטמנה בתבן ופוגלה שטמנה בעפר וכיוצא בהן בכי הא לא שמייה טלטול,
ולא ירדתי לסוף דעתו שהרי שנינו (לקמן קמ"א א') הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אבל
מנענעו בגופו, והקש הרי הוא כאבן ולמה התירו בו טלטול מן הצד.
וכן כתב הר"ן על הרי"ף:

תירוצו של הרב אלפסי ז"ל לא נתברר כל הצורך בהלכות.
מכח קושיות אלו חלקו הראשונים על הרי"ף. בעל המאור מסביר שיש מחלוקת בין הסוגיות,
והסוגיא שלנו איננה להלכה, ולכן למסקנה "לא שמייה טלטול". ר"י מסביר שכאשר מטרת
הטלטול היא לצורך הדבר המותר – "לא שמייה טלטול", וכאשר מטרת הטלטול היא לצורך הדבר
האסור – "שמייה טלטול" (תוד"ה 'דכ"ע').
ויש ליישב את הרי"ף.

ב. סברת ר' יהודה בן לקיש.
בדרך כלל החשש "אתי לכבויה" באה לאסור מעשה, להציל מן הדליקה (ק"ז ב), ולכבותה בגרמא
(ק"ב ב). שם הלשון היא הפוכה: "אי שרית ליה אתי לכיבויה". כיצד כאן סברא זו דווקא באה
להתיר? על פי הסוגיא שם, הסברא היותר הגיונית היא הפוכה, אם נתיר לו להתעסק בהצלת המת
יבוא לכבות את הדליקה.⁴

היתרים שאינם אלא חומרות

היסוד להבנת הסוגיא הוא שישנם דינים שנראים כהיתרים, ובעצם אינם אלא חומרות. לדוגמא,
אפשר לתפוס את עירוב חצרות כהיתר לאיסור כרמלית. אך האמת היא הפוכה. כרמלית איננה
אסורה מן התורה, וחכמים החמירו לחייב לעשות בה עירוב בכדי שתחשב כרשות היחיד. הם רצו
שהיא תהיה רשות היחיד, על ידי ערוב. האיסור של כרמלית נגזר מהחומרא המחייבת עירוב, שכל
עוד לא עשה עירוב כרמלית איננה כרשות היחיד.

וכן שחיטה. ברור ששחיטה איננה היתר לאיסור אכילת בשר בהמה ועוף, אלא שזו הדרך לאכול
בשר. איסור אכילת נבילה נגזר מהחיוב לאכול דווקא ע"י שחיטה.

עיקרון זה נכון גם לגבי טלטול מחיצה למת.

כעיקרון מותר לטלטל מחיצה לצורך דבר שאינו ניטל, שכן רב הונא לא פסק כר' יצחק, כפי
שהוכחנו בדברי הראב"ד והפוסקים. אלא שהחמירו במת, שיש לטלטל מחיצה למת דווקא באופן
של בשביל חי. מחומרה זו נגזר איסור לעשות מחיצה למת בשביל מת.⁵ כלומר: אין שום איסור
שהותר לצורך מת. להיפך, מת יוצא דופן בזה, שרק בשבילו יש איסור לטלטל דבר הניטל. במת יש
איסור טלטול מיוחד, ואת האיסור הזה התירו כשמטלטל 'בשביל חי'. א"כ, אין כאן קולא, 'היתר
לאיסור', אלא חומרא: האופן בו מותר לטלטל דבר הניטל, כמחיצה, למת, הוא 'בשביל חי'.
ועיין תוד"ה 'חס', שכל דין המחיצה הוא חומרא ולא היתר.

⁴ עיין ברמב"ן שדן בזה (מד א ד"ה 'הא'). אמנם בדף סה: מובאת סברא כשלנו, אך לא כמסקנה אלא כספק שנשאר
בתיקו.

⁵ וכן כתב הט"ז, שאכן יש כאן חומרא מיוחדת בטלטול דבר הניטל לצורך מת. את טעמה הסביר אחרת מדברינו
לקמן: "דמתוך שאדם בהול על מתו חיישינן שמא יטלטלו בהדיא" (ס"ק ו).

שאלנו על ההערמה, ומדוע הגמי' מקדימה את ההיתר לאיסור. תשובה: לא מערימים לעשות מחיצה לחי, אלא עושים אותה לכתחילה למת, אלא שהאופן לעשותה למת הוא 'בשביל חי'.

וכן לגבי טלטול מת המוטל בחמה.

כעיקרון מותר לטלטלו גם ללא כיכר או תינוק. לקמן, דף צד עמוד ב, אומרת הגמרא שמותר להוציא מת המוטל בחמה מרשות היחיד לכרמלית, ולעבור על איסור דרבנן, מפני כבוד הבריות.⁶ אלא שהחמירו, שיש לטלטלו דווקא ע"י כיכר או תינוק. מחומרה זו נגזר איסור לטלטלו בלא כיכר או תינוק.

נחלקו הראשונים שם אם במקרה כזה יש להוציאו בכיכר או תינוק. לרש"י יש להוציאו בכיכר או תינוק, וכך לפתור את בעיית הטלטול, ולרמב"ן יש להוציאו בלא כיכר או תינוק, כי אותם אין היתר להוציא מרשות היחיד לכרמלית. ברמב"ן רואים, שכל החיוב בכיכר או תינוק הוא חומרא, וכשאי אפשר לקיימה, מטלטל בלא כיכר או תינוק, כדאמרן. לפי רש"י ההוכחה יותר חזקה, דלכאורה קשה, כיצד הוצאה מרה"י לכרמלית הותרה, ואילו איסור טלטול לא הותר אלא ע"י היתר ככר או תינוק? אלא שגם כשמותרים איסורי דרבנן, מחמירים שהטלטול ייעשה ע"י כיכר או תינוק.

וכן לגבי טלטול מן הצד.

הפני יהושע מסביר את הרי"ף:

בד"ה דכו"ע טלטול מן הצד כו' וקשה לר"י דבר"פ כל הכלים פסק רב נחמן כו' עכ"ל. כבר הקשה הרב אלפס ז"ל קושיא זו בהלכותיו ותיירץ לחלק דהא דאמרין הכא טלטול מן הצד שמייה טלטול היינו דוקא במידי דדמיה למת כגון אבנים וכיוצא בהן משא"כ בהנך דפרק כל הכלים דהוּו מיני מאכל מש"ה לא שמייה טלטול. ולכאורה היה נראה דרב אלפס ז"ל לטעמיה לפי מה שמפרש בפרק מי שהחשיך [שם] דאע"ג דאמר רב ששת לעיל לר' יצחק כבר תירגמה ר"ה לשמעתיך בבבל אפ"ה על כרחך לית ליה לר"ה הך דר' יצחק ונראה דהיינו נמי מהאי טעמא גופא דלר"ה דוקא במת וכיוצא בו הוא דס"ל דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל משא"כ בהך דאירי ביה ר' יצחק גופא שאוסר לכפות כלי על ביצה שלא תשבר לא ס"ל לר"ה כוותיה דהא ביצה נמי דבר מאכל הוא וכן משמע קצת מלשון כבר תירגמה דלאו לגמרי ס"ל כוותיה ועיין מ"ש הרמב"ן ז"ל בספר המלחמות פרק מי שהחשיך בסוף דבריו בשם הראב"ד ז"ל.

הפני יהושע מסביר שהרי"ף סובר כשיטת הראב"ד בסוגיא הקודמת שרב הונא לא סובר כר' יצחק אלא רק לענין מת וכיו"ב, כפי שבארנו לעיל. באותה דרך מסביר הרי"ף את הסתירה לגבי טלטול מן הצד. כל דבר שהוא לצורך שבת, אע"פ שבשבת זו אסור לטלטלו, כמו ביצה שנולדה בשבת, מותר בטלטול מן הצד. אבל דבר שאינו לצורך שבת כמו מת, אסור בטלטול מן הצד.⁷

⁶ עיין ב"מ ל: תוד"ה 'אלא', שכבוד הבריות דמת חמור מסתם כבוד הבריות.

⁷ מקור נוסף לכך שאיסור טלטול מן הצד הוא חומרה מיוחדת במת (אמנם לא מטעמו של הרי"ף), נמצא בדברי הבית יוסף: "כתב המרדכי בפרק כירה (סי' שיג) שמעשה היה והביאו מת בספינה והיה המקום צר לבא אליו וגם הגוים היו מתאספים שם עד שהיה המת מוטל בבזיון קצת ופסק ר"א"ם להוציאו מן הספינה על ידי גוי ולהביאו בבית קרוביו וראיה מההוא שכבא דהמצניע דשרא רב נחמן להוציאו לכרמלית על ידי ישראל ואם התירו שבות דאית בו מעשה כלומר שישראל עצמו עושה קל וחומר באמירה לגוי שבות ודן לפניו רבינו ברוך ממגנצא עד שאתה מדמהו לעובדא דהמצניע תדמהו לההוא דפרק כירה דאיתמר מת המוטל בחמה וכו' ומשמע התם דטלטול מן הצד שמייה טלטול ולדברי הכל אסור לטלטלו מחמה לצל... והשיב רבי אליעזר ממיץ... ומה שהקשה מדאמרין בפרק כירה דטלטול מן הצד אסור מחמה לצל י"ל דשאני טלטול (מת מן הצד) דכיון דאפשר על ידי תינוק או ככר לא התירו בענין אחר וכמו שכתבו התוספות בפרק המצניע (צד. ד"ה גדול) "או"ח (שיא).

כלומר, גם כאן, ההיתר של ר' יהודה בן לקיש "דמתוך שאדם בהול על מתו אי לא שרית ליה אתי לכבוויי", הוא בעצם חומרא מיוחדת במת. טלטול מן הצד כעיקרון מותר, אלא שבמת החמירו שיטלטל מן הצד דווקא בדליקה. ומן החומרא הזו נגזר איסור טלטול מן הצד במת.⁸

מתוך כך יש ללמוד לקח מוסרי חשוב ביחס לאמונת חכמים. מי שחושב שהוא מבין את טעם האיסור וטעם ההיתר, ממילא תראה בעיניו כל דרך של היתר כ"הערמה" ועקיפה של ההלכה ולכן גם מזלזל בדברי החכמים. אך מי שניגש ללימוד הטעמים וגזרות חכמים מתוך ענוה והתבטלות, מבין שכאשר יש היתר דחוק לכאורה, שנראה כמו קומבינה, הוא בעצם חומרא. ומתוך היחס הנכון לדברי החכמים ניתן גם להבין בסופו של דבר את עומק העניין, כדלקמן.

כיכר או תינוק

כעת יש לבאר מדוע החמירו את כל החומרות הללו במת. נתחיל מעיון בכיכר או תינוק. מקור הדין נמצא באגדתא המובאת בפרק שני דף ל. לאחר שדוד המלך עליו השלום מת, שלח שלמה שאלה לבית המדרש: "אבא מת ומוטל בחמה". ענו לו חכמים: "הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו". נעניין בדין זה במקורו.

באגדתא עוסק ר' תנחום בהשוואה בין ערך החיים לערך המתים. יתרון החי על המת הוא שלקב"ה אין שבת במת כי הוא לא מקיים תורה ומצוות. יתרון המת על החי הוא מצד השפעת המת על החיים.⁹ בסוף האגדתא מתואר מותו של דוד המלך, שהיה בשבת וכתוב ששלמה שאל מה לעשות עם גופתו – ואמרו לתת עליו כיכר או תינוק וטלטלו.

ההקשר מלמד, שחומרת איסור טלטול מת, היא שאין בו כל צורך בעולם, לקב"ה אין שבת בו. כאן רואים את היסוד של כל המוקצה: כל שאין צורך בו לשבת. שאר המוקצים קלים מן המת כיון שאמנם לצורך שבת זו אין בהם צורך, אך יש בהם צורך לשבת הבאה – ע"י שיעשה בהם תיקון בימי החול שביתניים, ובכלל, יש בהם צורך בתהליך התיקון של העולם עד ליום שכולו שבת. אך מת, לא רק שבשבת אין בו צורך, אלא זהו הדבר היחיד שאין בו צורך לתיקון העולם. הוא לא נדרש אפילו לקדם את העולם ליום שכולו שבת.

---

⁸ בעל המאור והרמב"ן הבינו ברי"ף שר' יהודה בן לקיש מתיר טלטול מן הצד בלבד. והם חולקים עליו וסוברים שמחלוקת ר' יהודה בן לקיש ורבנן למסקנת הגמרא היא אפילו בטלטול רגיל, ונפסק שמתו.

איך דייק הרי"ף את שיטתו בגמ'?

רש"י ד"ה 'מאי טעמא דר' יהודה' אומר "אלא לאו מן הצד הוא דקשרי", למה הוא מגלה את התירוץ של הגמ' בד"ה העוסק בשאלה? אלא שצריך לחלק בין המציאות בה עוסקים התנאים החולקים לסברות המחלוקת. רש"י מסביר שכבר בשלב השאלה היה ברור שהמציאות בה חולקים היא בטלטול מן הצד, כי אחרת מ"ט דר"י: איך ייתכן שיתיר טלטול טלטול גמור במת שטלטלו חמור (כפי שהראנו בשיטת הרי"ף, שטלטול מת חמור יותר, ודלא כרשב"א שטלטול מת קל יותר)? אלא שבתירוץ דוחה הגמ' את הסברא "טלטול מן הצד לא שמיה טלטול" לר"י, והעמידה בסברה חדשה "מתוך שאדם בהול". לכן רש"י הדגיש את המציאות בשלב השאלה, עליה מוסבים שני התירוץ.

⁹ שלושה סיפורים שמעידים על זכויות המתים שמועילות לחיים: אברהם, יצחק ויעקב שבזכותם נענה משה - "זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך...". וכן משה שגזרותיו קימות לעולם. שלמה שהצליח לפתוח את שערי המקדש רק ע"י הזכרת דוד אביו.

בשלוש דמויות אלו נפרס התהליך של עם ישראל - תחילת האומה שמבוטאת ע"י שלשת האבות, משה שמהווה את נקודת השיא באמצע הדרך של עם ישראל - קבלת התורה, ודוד שמבטא את "מלכא משיחא" שזו סוף הדרך של עם ישראל בעוה"ז. יש כאן שלש נקודות ציון משמעותיות בדרכו של עם ישראל ההתחלה האמצע והסוף. חז"ל אומרים שהיה חמור שנברא בין השמשות שעליו רוכב אברהם, אחי"כ משה ולעתיד לבוא ירכב עליו מלך המשיח מזרעו של דוד (פרקי דר' אליעזר לא).

המהר"ל בגבורות ה' פרק כט מסביר, שמושג החמור שנברא ע"ש בין השמשות, הוא החומר הכללי. הדבקות בחומר גורמת מיתה לאדם. בין השמשות זה החיבור בין ימי החול לשבת, החומר והרוח, ועניינו של האדם הוא להתגבר על החומר שבו דביקה המיתה. כלומר תפקיד האדם הוא לרכב על החמור. בעצם שלשת הדמויות הללו: אברהם, משה ודוד התעלו מעל לחומריות, שאלו שלש נקודות מפגש של העוה"ז בעוה"ב. בסיום המהלך דוד כלומר המשיח מביא את העוה"ז לחיי העוה"ב. נקודות אלו קישרו אותנו בנקודות ציון שונות לעוה"ב והם גרמו לנו להמשיך את התנועה לכיוון העוה"ב.

שלמה מתנסח "אבא מת ומוטל בחמה". כלומר, חסרונו כמת מתבלט כאשר הוא מוטל בחמה, הממהרת את כליונו. בכל דבר אחר בעולם יש נקודת חיות פנימית כך שהחמה לא מכלה אותו, כמו שהיא עושה למת.¹⁰

שלמה מדגיש את חסרונו של המת בצרפו שתי שאלות: "שלח שלמה לבי מדרשא: אבא מת ומוטל בחמה, וכלבים של בית אבא רעבים, מה אעשה?". הגמרא אומרת ששאלה זו ממחישה את הפסוק שאמר שלמה "כי לכל חי הוא טוב מן האריה המת". דוד בפרט הוא 'אריה'. דוד מבטא את החיות שמעל לשמש, שהיא 'מלך עולם הטבע' (תפארת ישראל ד). כל מלכי מזרח ומערב, היונקים את כוחם מן השמש הנעה ממזרח למערב ונתונים תחת שליטתה, קמים בשלוש שעות כשהחמה חזקה ומאירה, ואילו דוד קם בחצות הלילה, ומעורר את השחר (עיין בדברינו לברכות דף ג). והנה כשדוד מת, אומר שלמה, הכלב טוב ממנו, ובשביל הכלבים מותר לטלטל נבלה, ואילו את 'נבלת' דוד עצמו אסור לטלטל.

"שלחו ליה: חתוך נבלה והנח לפני הכלבים, ואביך - הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו." המיתה נגזרה על האנושות בעקבות חטא אדם הראשון. הככר והתינוק הם כנגד הקללות שעל ידן יתוקן החטא: "בעצב תלדי בנים" ו"בזיעת אפיך תאכל לחם". בעת התחייה, מובטח התיקון של שני דברים אלו, כמו שמתואר בהמשך העמוד: "עתידה אישה שתלד בכל יום... עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת". אך בעוה"ז המיתה נדרשת, כי היא זו שמחייבת את האדם להזיע בשביל ככר לחם שילחים את נפשו עם גופו ולא ימות (עיין 'נפש המסכת' חלה, מרכז המסכת), והיא זו שמחייבת אותו ללדת וליצור המשכיות לחייו.¹¹ בעצם, המיתה נחוצה בשביל שהיא תנוצח על ידי החיים. הצירוף של המת לתהליך התיקון הוא שנותן לו את ערכו. וכך כותב הרמח"ל:

ונמצא שהרע מצד עצמו אינו אלא קלקול גדול והפסד גמור, אך בהכנסו במנין עם הכונניות שזכרנו, אז גם הוא חוזר להיות לטובה, כי אינו אלא להנצח ולהעיד על יחודו יתברך. (כללים ראשונים יב)

נתינת כיכר או תינוק על המת מראה את החיבור בין המתים לחיים, ומראה את הנקודה שבה יש יתרון למת על החי. מת עם ככר או תינוק הוא בעל ערך בעולם – ומותר לטלטלו. דוד בקש מה' חיים, וקיבל 'דוד מלך ישראל חי וקיים'. חיותו היא בהשפעתו על השלמת התיקון הנעשה ע"י ככר או תינוק. וכך מתוארת באגדתא שם השפעתו של דוד לאחר מותו, על השלמת בניין בית המקדש.¹²

¹⁰ האיסור החמור ביותר בטילטול מוקצה הוא 'מחמה לצל', והוא קיים אף בכלי שמלאכתו לאיסור. השולחן ערוך מנסחו כך: "כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו... אבל מחמה לצל דהיינו שאינו צריך לטלטלו אלא מפני שירא שישבר או יגנב שם אסור" (שי ג). בולט לעין ההבדל שבין מקור האיסור 'מחמה לצל', לבין התרגום של המחבר לדוגמאות מעשיות 'שירא שישבר או יגנב'. זה מראה שחז"ל נקטו בלשון 'מחמה לצל' לא מפני שכחות הדוגמא הזו כצורך של הכלי, אלא מפני שזהו היסוד הרעיוני של האיסור: טלטול הכלי מהיותו נתון תחת שלטון החמה וההעדר הדבק בעוה"ז, וכפי שבארנו את חומר הדבר במת.

דעות האמוראים המתירות טלטול ע"י ככר או תינוק גם לשאר מוקצים מובנות ע"פ הני"ל, שהן מרחיבות את אותו העיקרון אף לשאר הדברים, שכן עצם היותם מוקצים זו הרחבה של איסור טילטול מת. בזאת מובנת דעתו של הראש, שנפסקה להלכה, שככר או תינוק מתירים לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל אף לדעת רב אשי. הראש הבין שהיתר זה פותר את איסור הטלטול מחמה לצל, כפי שהסברנו.

¹¹ הככר והתינוק הם תוצרים של חיבור זכר ונקבה: איש ואישה, שמים וארץ. הנביא מדמה את פעולת הגשם בארץ לפעולת האיש באישה: "והולידה והצמיחה" (ישעיה נה י).

¹² אותו עיקרון שמבוטא בנתינת ככר או תינוק על המת, הוא היסוד לדין שלהנמקתו הובאה כל האגדתא שם. ר' תנחום נשאל אם מותר לכבות נר בשביל חולה בשבת, ולאחר שהאריך באגדתא ענה: "נר קרויה נר, ונשמתו של אדם קרויה נר, מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקדוש ברוך הוא". כלומר, כיבוי נר בשבת ע"י האדם, אף שהוא רע, הוא חוזר לטובה כשהוא בשביל התיקון הכללי, נרו של הקב"ה, חיי האדם.

עיקרון זה מתבטא גם במיקום משנת 'המכבה את הנר', עליה מובאת אגדתא זו. במהלך פרק ב נראית משנה זו לא שייכת לתושא הכללי של הדלקת הנר. מסבירים הרב אילן דנינו והרב אמיר גלטר בספר "האור שבנר" (עמ' 16-17), שהנר ניתן לאישה בכדי לתקן את מה שכיבתה נרו של עולם, כמו שמביא רש"י (לב. ד"ה 'הריני') מהמדרש. לכן צריך

העולה מדברינו, שכיכר או תינוק הופכים את המת לדבר המותר בטלטול. לא הותר לטלטל מת אגב ככר או תינוק, אלא שבצירוף אליהם מותר לטלטל אותו ממש.

מחיצה למת בשביל חי

אותו רעיון של חומרא, מתקיים בטלטול מחיצה למת בשביל חי. הדרישה לטלטל כלי למת רק בשביל חי, מבטאת שערך המת הוא רק מצד ההשפעה שיש לו על החי. לצורך שאר דברים שאינם ניטלים משום שאין בהם צורך לשבת זו, מותר לטלטל, כיון שהם נחוצים ליום שכולו שבת, להמשך תהליך התיקון של העולם, אך לצורך מת אסור. אך כאשר המחיצה למת היא בשביל חי, ניכר ערכו של המת מצד התחברו לחי, ואז מותר לעשות עבורו מחיצה. וזוהי משמעות לשון הגמרא: "עושיין מחיצה - **למת** בשביל חי". כביכול המת הוא בשביל חי ולא המחיצה.

טלטול מן הצד מתוך שאדם בהול על מתו

נראה שגם בטלטול מן הצד החמירו במת מאותה הסיבה הנ"ל, שיהיה מותר כשעושה דווקא לצורך החי. הצורה של 'שביל חי' כאן, היא בדליקה, כדברי ר' יהודה בן לקיש: "דמתוך שאדם בהול על מתו אי לא שרית ליה אתי לכבויה".

כעת מובנת הסברה "דמתוך שאדם בהול על מתו אי לא שרית ליה אתי לכבויה", כסיבה להתיר ולא לאסור. טלטול מן הצד מותר, וכל הצורך בסברא זו הוא בשביל להחשיב את טלטול המת בשביל חי, לצורך האדם הבהול. כשם שבסוגיות הקודמות ההיתרים לא באמת מתירים איסור, אלא מחמירים ליצור סיטואציה 'שביל חי', כך גם כאן.

רבנן אומרים שכאן אין "שביל חי" בפועל, אלא רק בשורש הדין, ולכן נשארת החומרא במת, שטלטול מן הצד אסור.

הזזה לעומת טלטול

המשנה בדף קנא עמוד א אומרת: "עושיין כל צרכי המת: סכין ומדיחין אותו, ובלבד שלא יזיזו בו אבר". וקשה, שהרי בדרך כלל נאמרת לשון טלטול במוקצה ולא הזזה! שאלה זו בולטת בלשון הרמב"ם, שבפרק כה מפרט אלו כלים מותר לטלטל ואלו אסור, אלא שבהלכה ו' כותב: "וכן העפר והחול והמת אין מזיזין אותן ממקומן". שינוי הלשון מטלטול להזזה בולט וצריך עיון.

נראה שאין זה רק סגנון, אלא יש לו נפקא מינה הלכתית. טלטול הוא עקירה מן המקום, והזזה היא בלא עקירת מקום. וכך פסק זאת השולחן ערוך:

מותר לסוך המת (ולהדיחו) ולשמוט הכר מתחתיו כדי שלא יסריח, ובלבד שלא יזיז בו שום אבר; ואם היה פיו נפתח והולך, קושר את הלחי בענין שלא יוסיף להפתח אבל לא כדי שיסגר מה שנפתח או קצתו, שאם כן היה מזיז אבר; ומטעם זה אין מעצימין עיניו של מת בשבת. (שיא ז)

אך לגבי טלטול בעל חיים חי הקל השולחן ערוך:

מי שנתלכלכה ידו בטיט, מקנחה בזנב הסוס ובזנב הפרה ובמפה הקשה העשויה לאחוז בה קוצים (שב יא)

להדליק את הנר, לכבות אותו, ואז חוזרים למצב של אחרי החטא, ורק אז מדליקה את הנרות, מדליקה את נרו של עולם שכיבתה. ולכן באה משנת "המכבה את הנר" לפני המשנה של "על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר". כלומר, יש ערך חיובי לכיבוי הנר, בהתחברו עם התיקון. הדלקת הנר היא כנגד המת, נדה כנגד התינוק, וחלה כנגד הככר.
עיון בדף קנא: אסור להעצים את עיני הגוסס, והגמרא שם ממשיכה זאת לכיבוי נר. היא מביאה דוגמא של תינוק בן יומו חי שבשבילו מטלטלים כדי שישמור שבתות הרבה, ובעצם כך יקדם את הקידום של העולם, ובאותו מקרה מזכירים את דוד שאפילו בשבילו לא מטלטלים כאשר הוא מת.
(במסכת ברכות דף מ. מקשרים את התינוק ללחם "שאין התינוק יודע לקרות אבא ואימא עד שיטעם טעם דגן", ודין זה עצמו מדבר על האילן שאכל ממנו אדם הראשון.)

ובביאור הלכה נשאר בצריך עיון:

מקנחה בזנב הסוס - כתב בספר תו"ש דהיינו שאינם מחוברין בבהמה דאלי"כ הא קי"ל דאסור טלטל בע"ח אפילו מקצתו עכ"ד ולענ"ד יש לעיין בזה שלא הוזכר זה בשום פוסק וגם לשון התוספתא אינו מיושב כ"כ דשם נזכר ג"כ בזנב שועל או בשער שועל ואי אמרת דגם זנב מיירי בתלוש א"כ הכל חדא מלתא היא ומה שהקשה משום איסור טלטול אפשר דלא אסרו רק גופן דבעלי חיים ולא בשערן שהוא מחובר להן דלא חשיב כגופן בזה וצ"ע.

ונראה שדווקא במת החמירו לאסור לא רק לטלטל, אלא אפילו להזיז. והטעם הוא כנ"ל, שטלטול מת חמור מטלטול כל דבר אחר, דאין בו צורך לאף שבת.

טלטול עפר ואבן

הרי"ף אומר: "תינוק בן שמונה חי הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו דכמת דמי". הרי"ף הוסיף על הביטוי מדף קל"ה. את המילים "דכמת דמי", להראות שבן שמונה ואבן הם דברים שהם כמו מת, כלומר לא לצורך שבת. יש עוד דברים בגדר הזה מלבד מת, והם מסוימים מאד, אלה שנאמר עליהם במפורש שהם כמת.

כעת מובן מדוע גם עפר צורף למת לעניין איסור הזזה, כלשון הרמב"ם "וכן העפר והחול והמת אין מזיזין אותן ממקומן". ידוע הדמיון בין מת לעפר, ובין גוף האדם לאדמה, "מעפר באת ואל עפר תשוב". לכן גם עפר אסור אפילו להזיז.

נראה שזהו המקור ללשון השולחן ערוך:

מקנחין בשבת בעשבים לחים אפי' הם מחוברים, ובלבד שלא יזיזם (שיב ו)

וכתב המגן אברהם:

שלא יזיזם – שהם מוקצים

וקשה, דלא שייך לקנח בלי להזיז. ועוד הקשו עליו האחרונים:

שלא יזיזם. שהם מוקצים. ובספר אליה רבה [ס"ק יב] ובספר תוספת שבת [ס"ק יא] חולקים, דמוקצה דמחובר אינו אלא בפירות הנתלשים או נשרו בשבת, מדלא לקטינהו אתמול על כרחך אקצינהו מדעתיה. אבל כל זמן שהן מחוברים להשתמש בהן, אי לאו משום משתמש במחובר ליכא איסור מוקצה. ואם כן בעשבים דליכא משום משתמש במחובר ליכא גם משום מוקצה, והא דקאמר לא יזיזם ר"ל שיזהר שלא יתלש מהן: (מחצית השקל)

אלא שגם פירושם קשה מאד, שכן יש מרחק רב בין להזיז לבין לתלוש.

ונראה שכוונת המחבר לאסור להזיז את העשבים ממקומם בעפר, להזיז את החלק הנמצא בתוך העפר, כיון שמזיז את העפר, ועפר אסור בהזזה כנ"ל. ועוד יש לומר, שהחלק הנמצא בתוך העפר חשוב בעצמו כעפר ואסור בהזזה. ולדרך זו ניתן גם לומר שכל העשבים חשובים כעפר, מצד שבדרך כלל גובהם פחות מג' טפחים, ולבודים לעפר. כעין פסק השולחן ערוך:

שרשי אילן הגבוהים מן הארץ ג' טפחים, אסור להשתמש בהם; פחות מכאן, מותר להשתמש בהם

דכרקע חשיבי (שלו ב)

כעת מובן איסור טלטול עפר מן הצד לשיטת הרי"ף. לעיל הבאנו את דעת ר"י החולק על הרי"ף, שכאשר הטלטול מן הצד של המוקצה הוא לצורך הבסיס המותר – לא שמיה טלטול, אך כאשר הוא לצורך המוקצה האסור – שמיה טלטול (ד"ה 'דכ"ע'). מקשה עליו ר' עקיבא איגר בגליון הש"ס:

בא"ד דהכא עיקר. עיין לעיל דף לט ע"א תוס' ד"ה מפני שמזיז.

כלומר, שם אומר רב יוסף שאסור להטמין ביצה בחול "מפני שמזיז עפר ממקומו", ונחלקו הראשונים מהי הבעייתיות בהזזת עפר ממקומו. וכתב ר"ת: "שמזיז עפר שהוא מוקצה ממקומו

כשתוחב הביצה בתוך העפר וסבר רב יוסף דטלטול מן הצד שמיה טלטול". אם כן שמיה טלטול גם כאשר הוא לצורך הביצה המותרת! לפי הרי"ף החילוק ברור. עפר הוא כמת, ועל כן גם הוא אסור בטלטול מן הצד.

השמן המטפטף והמת

קשה להתעלם מההקשר של סוגיית מת למשנה העוסקת בשמן שנפרד מן האש, ומהסמיכות של הברייתא המובאת בסוף הסוגיא (מה א) 'מותר השמן שבנר' – שכבה טרם זמנו. נראה שיש דמיון בין שמן שנפרד מאישו לגוף שנפרד מנשמתו. נר ה' נשמת אדם.¹³ התוספות הקשו שתי קושיות, ולולי תירצו היה נראה לתרצן על פי השוואה זו: א. ד"ה 'אע"פ' (מב ב): מדוע רב חסדא שינה מנר לביצה? ונראה שכשם שרב הונא החולק על ר' יצחק מודה שאין כלי ניטל לצורך מת, כך גם בשמן המטפטף שנפרד מאורו, מודה רב חסדא שאין כלי ניטל לצורכו. לכן שינה לביצה, שהיא ההפך מנר כבוי, שהיא בבחינת גוף שעומד לחיות. כך הוא מבודד את טעמו לאיסור, בלי לשתף את טעמו של ר' יצחק אתו הוא מסכים בנר. ב. ד"ה 'בעודן עליו' (מג א): "וא"ת רב יוסף דמפרש מתני' משום דאסור לבטל כלי מהיכנו לא אתיא מתני' כר"ש דלדידיה לא מבטל כלי מהיכנו כיון דשרי לאחר שכבה כי היכי דלא חשבינן הכא כפיית הסל ביטול כלי משום דשרי אחר שירדו".¹⁴ רב יוסף מודה שאין מטלטלין כלי לצורך השמן המטפטף מן הנר, ולכן המשנה היא גם לר' שמעון.

סיכום

הראנו עיקרון החורז בשלוש סוגיות סמוכות, העוסקות בטלטול לצורך מת: א. כלי ניטל לצורך דבר שאינו ניטל, אך במת אסור אלא כשעושים את המחיצה בשביל חי. ב. מותר לעבור איסור דרבנן מפני כבוד דמת, אך אסור לטלטלו אלא בשביל חי, ככר או תינוק. ג. טלטול מן הצד מותר, אך מת אסור, אלא בשביל חי – מפני הדליקה ומתוך שאדם בהול. טעמו של העיקרון הוא בחומרתו של טלטול לצורך מת, מצד שאין לקב"ה שבח בו, לא לשבת זו, ולא לשבת אחרת, ואפילו אינו שותף בתיקון המביא ליום שכולו שבת. ההיתר הוא בחיבור של המת לחי, ומצד זה יש שבח במת.

¹³ עיין עץ חיים שער ב ריש ענף ג.

¹⁴ תוס' מתרץ כאן תירוץ אחד, ולרוב דחקו הוא מעלה אפשרות נוספת, דחוקה לא פחות, "לא אתיא מתניתין כר' שמעון" (שם תוד"ה 'ושני').